

EL PENSAMENT TEOLÒGIC DE CARLES CARDÓ I SANJUAN

Josep Gil i Ribas

Abans de parlar del Dr. Cardó i del seu pensament teològic voldria dir unes paraules sobre tres eclesiàstics que coincidiren en el temps i que, juntament amb en Joan Maragall, són, o així m'ho sembla, l'exponent més clar del pensament cristià de començaments del segle XX a casa nostra. Em refereixo a Carles Cardó, Joan Baptista Manyà i Bartomeu M. Xiberta.

Els tres tenen en comú que són clergues, per bé que Cardó i Manyà formen part del clergat anomenat secular i obtingueren un lloc en la institució eclesiàstica: els dos foren canonges, Cardó de Barcelona, Manyà de Tortosa. En canvi Xiberta és un carmelita que, per raó de la seva inscripció en un orde d'abast universal, potser no tingué l'arrelament al país i a l'Església del seu país dels dos primers.

I tenen en comú una altra cosa. Els tres són teòlegs, per bé que no amb la mateixa dedicació. Manyà i Xiberta són teòlegs "professionals", en el sentit que hom acostuma a donar a aquest mot, és a dir, una persona que es dedica a l'ensenyament de la teologia a nivell universitari i que manifesta el seu pensament en la publicació de textos estrictament teològics. En canvi Cardó és teòleg de formació i de mentalitat, encara que el seu accent és el d'un apologeta, més que el d'un investigador sistemàtic. La teologia dels tres personatges està marcada pel triple fet —que, en la base, és un de sol— de l'antimodernisme, del neotomisme i de la neoescolàstica.

Hi ha també diferències pel que fa al temps en què van viure. Des del punt de vista social i polític, a Cardó i a Manyà els tocà de viure la victòria de les esquerres en els anys trenta i el fet de la revolució i de la persecució religiosa, per bé que amb accents diferents: els dos manifesten clarament el rebuig dels principis revolucionaris, però Cardó viu la persecució des de la difícil llunyania de l'exili —un exili que es perllonga, en comunió espiritual intensa amb el cardenal Vidal i Barraquer—, i en canvi Manyà la viu a Tortosa i a Barcelona i, a més, té una vivència diferent i més perllongada dels canvis produïts en la postguerra. Però, Xiberta es va veure

involucrat en els fets des d'una situació d'una català que és a Roma i després a Bèlgica, que patirà les contrarietats del feixisme i que, després d'un breu període en la Catalunya "alliberada", tornarà a la seva atalaia romana fins al final de la seva vida.

Tots tres són catalans, amb diversa vinculació al catalanisme de l'època. En aquest camp també hi ha diferències, i la més notable és sens dubte la connexió espiritual de Cardó amb el moment cultural de la Catalunya del noucentisme. No podem oblidar que, a diferència de Xiberta i de Manyà, el que domina en Cardó és la seva ànima de poeta, com tindrem ocasió de veure.

Els tres, juntament amb una desena més, formen part del grup de clergues "intel·lectuals", de formació romana i d'expressió clarament catalana, que, com diu Manyà, "farien honor a qualsevol literatura cristiana". Foren influïts per Torras i Bages i per Balmes i per Maragall, tot i que aquest darrer els feia por, i, més marginalment, per Josep Carner. És un grup que, a Roma, va beure i va viure el neotomisme dels centres d'estudis superiors romans, clarament marcat per l'esperit de l'antimodernisme, que, a Espanya, es convertí en un moviment emocional i apologètic, sens dubte desproporcionat. Potser hi influí que en l'elaboració dels textos condemnatoris emanats de Roma, dos cardenals espanyols hi tinguessin un paper decisiu: Merry del Val i el caputxí català Vives i Tutó. Aquest darrer, a més, exercia a Roma un cert mestratge entre els clergues catalans que hi estudiaven: així no sorprèn que dos joves, futurs teòlegs de renom a Catalunya, Cardó i Manyà, iniciessin llur labor col·laborant a l'*Ensayo de comentario al Decreto Lamentabili*, escrit pels alumnes del Colegio Español de Roma, el 1908. Un altre cas: el ponderat caputxí P. Miquel d'Esplugues que, en tractar del modernisme, s'expressava en un to taxatiu que no li esqueia.

Aquest grup de clergues —repeteix, més ampli que els tres aquí esmentats— renunciaren explícitament a "fer política", però no pogueren ni volguerren deixar de "viure la política". En aquest aspecte, el grup, en general, recolza l'obra de Prat de la Riba i segueix l'evolució de la política espanyola i catalana, als anys trenta, sempre o gairebé sempre en sintonia amb la intenció ideològica d'*El Matí*, un diari ben fet, portat amb prudència i, a poc a poc, amb fermesa. De fet, en proclamar-se la República, el diari publicava un article editorial que començava amb els mots "Respirem amb satisfacció", un article que va contribuir que molts catòlics raonables del país acceptés la República i la Generalitat, per bé que les posicions antieclesiàstiques i fins antireligioses de molts elements republicans ho feien molt difícil.

Com és sabut, el desig de renovació donà lloc a dues publicacions importants: *La Paraula Cristiana*, mensual, fundada l'any 1925 pel Dr. Cardó i per Josep M. Capdevila, i *Criterion*, trimestral, fundat pel P. Miquel d'Esplugues, el mateix any, amb una intenció directament filosòfica o de pensament; hi havia encara *El Bon Pastor*, del Foment de Pietat, més estrictament eclesial, però d'un sentit anàleg.

He esmentat el nom de Joan Maragall. De continuïtat entre Maragall i Cardó, n'hi ha, així com d'influència del primer respecte al segon. Al meu entendre, n'hi ha més del que sembla, més del que el "temible" i "heretge" Maragall ho podria fer sospitar. Cardó, més d'una vegada el qualifica el primer de "el nostre Maragall",

Mn. Josep Gil i Ribas, prevere i teòleg, en un moment de la seva intervenció.

sobretot el d'*El Cant espiritual*. En el pròleg a un dels volums de les obres completes del poeta, Cardó en parla com “d'un home intuïcions”, i diu: “Tinc per cert que si ens haguéssim conegut, ens hauríem entès molt. Molt, però potser no massa. Ell és el tipus perfecte de l'home intuïtiu pel sentiment, que judica les coses segons visió de poesia, i les avalua segons la mesura del cor”.

Li retreu, en concret, l'espontaneïtat, i que en faci de la mateixa el cànon de la seva estètica i de la seva sociologia, i “aquell glatit de panteisme que tenen quasi tots els grans poetes”. Li retreu l'optimisme que, segons ell, l'emparenta amb Rousseau, per bé que “ortodoxament”, ple de “generositat” envers els homes i les idees. Li retreu, més que el “criteri”, el “temperament”, però li reconeix un pensament específicament cristià, sobretot en matèria social.

Carles Cardó i Sanjuan naixia a Valls el 5 de maig de 1884. Renuncio a fer-ne la biografia, ni que fos en forma compendiada. Vaig tenir ocasió de fer, fa un cert temps, una valoració del pensament teològic del Dr. Cardó, bàsicament la seva visió i el seu amor a l'Església. Si l'autor del *Diàleg interior* es revela com un home amat per la presència misteriosa del Transcendent, si l'autor d'*Emmanuel* es manifesta com un home enamorat de Jesucrist, tota la producció literària del Dr. Cardó palesa l'home d'Església, que creu en l'Església i que l'estima, no des de fora —és a dir, des de l'esforç intel·lectual per a apropar-s'hi—, ni des de dins —és a dir, des de la preocupació per a defensar-la dels seus enemics—, sinó des del seu misteri profundament viscut com a teixit consubstancial a l'home cristià i català, immers en el procés d'una nova societat de ciutadans del món, més justa, més lliure i més autèntica. Jo diria que l'Església del teòleg Cardó, tot i restar molt lluny de l'Església del Vaticà II, dibuixa positivament, malgrat i a causa del refús radical del modernisme, del liberalisme i

del marxisme, l'Església experta en humanitat, de Pau VI, o millor encara, l'Església llançada a la consagració del món per una humanització segons Déu.

Aquesta no fou l'Església que Cardó va conèixer a Roma, durant els anys de formació teològica. Fou certament l'Església de Lleó XIII, és a dir, l'Església que, per bé que identificada amb el Cos místic de Crist, és també la de la tradició gelasiana —*societas genere et iure perfecta*— que té com a tasca la restauració de la societat cristiana i la defensa de la classe obrera, que reclama una autèntica conversió dels catòlics, una conversió malauradament sempre ajornada... Fou l'Església d'uns manuals que presentaven dèficits molt alarmants, a causa sobretot dels excessos malaguanyats del modernisme. I, així, l'enfocament escatològic s'havia de deixar en la penombra per tal de remarcar els aspectes fundacionals d'una societat piramidalment jerarquitzada; l'enfocament pneumatològic i místic no podia competir amb les exigències d'una cristologia rígida i descendent, on la reialesa del Crist no deixava lloc a cap mena d'esperit democràtic i on els fidels, si mereixien alguna consideració, era per a tractar-los com a subordinats a la jerarquia.

Cal aturar-se un xic més en aquesta referència al marc o context de la formació teològica del Dr. Cardó, si més no, per a entendre el sentit i l'apassionament de les palestres promogudes per ell i per altres prohoms de la cultura teològica nostrada, com és ara el Dr. Manyà, durant llur estada a Roma. La proclama de Loysi, feta a *L'Évangile et l'Eglise*, de l'any 1902, "Jésus annonçait le Royaume, et c'est l'Eglise qui est venue", va provocar, com és sabut, la reacció d'un fonamentalisme nerviós, el del decret *Lamentabili* i de l'encíclica *Pascendi*, de Pius X, reacció que barrava el pas a qualsevol intent de justificació de la mateixa com a fruit o expressió de l'experiència religiosa o com a simple evolució d'un germen; però reacció també que connectava amb el restauracionisme anterior a Lleó XIII, enemic aferrissat de qualsevol mena de liberalisme, que judicava perillosa la presència dels laics a l'Església i condemnava la separació total de l'Església i l'Estat. Carles Cardó, que coneixia —i aprofundiria més tard— el pensament teològic de Balmes i de Torras i Bages, tampoc no podia deixar de sentir la influència d'un Salvà i Sardany i la seva condemna solemne del liberalisme catòlic.

L'antimodernisme de Carles Cardó no és exactament aquest. Cardó és capellà, abans que cap altra cosa; i, des d'aquesta perspectiva, home d'Església, sense cap mena de dubte, per bé que amb ressons un xic "integrastes". Gosaria dir, però, que un dels trets més característics del teòleg Cardó és el d'haver-se adonat i d'haver valorat, amb tota la fragilitat i amb tota la força d'una intuïció primerenca, el modernisme teològic com un intent de superar la ruptura tràgica entre el pensament catòlic i la cultura hegemònica de la societat civil. Al meu entendre, l'amplíssima producció teològica del Dr. Cardó manifesta més aviat la voluntat de situar l'intent malaurat del "modernisme" en un altre terreny, en el terreny vull dir de la conflictivitat creada per l'adveniment d'un nou liberalisme conservador confrontat amb les pretensions de la revolució marxista. I és en aquest context on, al meu entendre, cal situar allò que podríem anomenar el diagnòstic cristià de l'època, d'acord, evidentment, amb l'opció del magisteri social de l'Església.

He volgut seguir pas a pas la producció primerenca de Cardó a Tarragona, en el diari bilingüe *La Cruz* (on hi publicà, en castellà, dos-cents vint-i-cinc articles, fins l'any 1917, amb el pseudònim *Levissimus*), i a Valls, en els setmanaris *Pàtria* i *Acció Comarcal*. Des de les seves posicions eclesiàstiques irrenunciabls, arriscarà dia rere dia d'interpretar qualsevol esdeveniment d'àmbit local o universal. Hi cabia discrepar de Cardó, fins i tot des de posicions ideològiques divergents, però ningú no podia prescindir dels seus plantejaments i punts de vista. Cardó era un home que afavoria un tipus d'amistat que Manyà, en donar-li el renom de *Bossuet català*, qualifica de "discutidora".

En molts d'aquests escrits comença a insinuar-se el Cardó apologeta, un home que quan ha de descobrir l'enemic i lluitar contra ell mai no s'hi rabeja ni perd la serenitat cristiana; fins i tot allarga la mà concedint tot el que permeten la veritat i la justícia. En la seva producció literària no estalviarà els elogis a Ramon Llull, el gran missioner de la mansuetud, a sant Tomàs d'Aquino, que a instàncies de sant Ramon de Penyafort escriu la *Summa contra Gentiles*, a Ramon Martí, amb el seu *Pugio fidei* a la Inquisició catalana, que emprava sobretot els mitjans de persuasió. I es farà palesa la seva poca afecció per les solucions militars dels problemes de la pau.

La prosa del Dr. Cardó és rica de continguts i de matisos, i s'hi revela, entre altres coses, el nacionalista català i el cristià preocupat i compromès en la qüestió social. Carles Cardó fou per damunt de tot un escriptor catòlic, i com a tal se situa en un corrent ideològic que, baixant de Balmes i passant per Torras i Bages, arriba fins a ell; en qualsevol cas, l'interès que demostra per la política i per les qüestions socials ve de la intenció profunda d'infondre-hi un esperit evangèlic. Ho feia amb l'energia de la paraula. Cardó, ell mateix, és la seva paraula. És el que enalteix, del Dr. Cardó, el bisbe Pont i Gol; i és el que subratlla Llorenç Gomis:

Sap molt bé que ell, home de foc i de noble passió, toca coses que cremen. Per això, em penso, per aquesta consciència, tan humil i tan cristiana, de la realitat, alhora amb la seva urgència i el seu perill. Hi ha en els seus escrits una mena de suggestiva dialèctica del foc que crema i de l'aigua que beneeix.

En aquest i en moltes aspectes, Cardó era o es manifestava, diguem-ho així, contradictori. Era un intel·lectual nat, però defugia el contacte amb els intel·lectuals; en més d'una ocasió havia dit: "Els savis em maregen, tenen la pell dura i una incapacitat de raonar a dret fil, efecte del polimorfisme malsà de la cultura". Qui sap si aquesta malfiança podria explicar el refús relatiu de què fou objecte Cardó de part d'un nombre significatiu d'intel·lectuals. Com observa molt bé Batllori, "molts dels qui se'n sentien allunyats, reconeixien en ell un dels prosistes més fermes i més segurs dels anys de la dictadura i de la república, però al fons del fons hi trobaven una cultura molt diferent de la llur: una cultura purament eclesiàstica i escolàstica, de gran solidesa, que passava a l'expressió catalana més perfecta i més al dia, sense travessar cap zona de comú interès cultural". Aquesta prevenció venia de temps i es reforçà en el temps de l'exili.

També n'era, de contradictori o de difícil d'entendre i d'acceptar, el seu temperament. Són famosos els seus rampells. Al seu capteniment més aviat sorrut i com a distant, s'hi afegia la finesa del seu humor. En ell hi havia una altiva per bé que noble franquesa que no podia reprimir, que es manifestava com un tret i sobtava els qui no el coneixien a fons. Per això ajuntava un lirisme finíssim a la puixança del seu pensament, que sovint es traduïa en una crítica sense vels. A la fortalesa del seu esperit, hi corresponia un entusiasme encomanadís, que traduïa la mena de donació que havia fet de la seva persona a una causa que ell considerava la més gran després de la causa de Déu: Catalunya i l'Església.

Del seu amor a l'Església ja n'he parlat, una Església que, per a ell, era el catolicisme militant i que es concentrava en el sacerdoci ministerial; una Església que el va fer patir, i molt: l'església de Barcelona, amb la mesquina gairebé ridícula del seu capítol catedral, i l'església espanyola —inclosa la catalana—, amb la ceguesa del seu lliurament sense condicions a la política franquista.

També (i principalment) en aquest terreny la personalitat del Dr. Cardó es revela alhora com la d'un home bondadós, fins a ser refiat, d'una exigència moral estricta per a si mateix i abocada a l'escrúpol, respectuós de la institució eclesiàstica fins a sotmetre's, si calia i abandonat totalment a la divina Providència. En aquest terreny, sobretot, es revela el seu esperit eminentment sacerdotal. Tots els problemes que tracta, humans, d'història, de doctrina social o de política, els veia sempre *sub specie aeternitatis*, com ha subratllat amb precisió Lluís M. Moncunill.

Renuncio a parlar del "nacionalisme" del Dr. Cardó. Caldria analitzar amb molt de detall la *Histoire spirituelle des Espagnes*, un llibre envoltat de llegenda, que no és res més que la història vertadera de la llarga passió que l'autor va sofrir en engendrar-lo, en publicar-lo i després de la seva publicació: un llibre integralment cardonià. Potser no el millor que ha sortit de la seva ploma, però, en tot cas, el llibre que li va costar un esforç més gran. És fill d'anys sencers de solitud i d'angoixa. El va començar a Torí, l'any 1936, arran de l'exili, mentre feia de vicari en una parròquia popular, el continuà a Lausana, quan el feixisme italià va foragitar-lo vers el segon exili, i l'acabà en la fràgil tranquil·litat retrobada de Fribourg, cap a l'any 1943.

Tot el llibre té una coherència ideològica impressionant. I la ideologia és la del cristianisme social, que li serveix de norma ineludible a l'hora de formular un judici de valor (i, el llibre, n'està ple de judicis de valor!). En el llibre es manifesta la filiació espiritual del seu autor: el Balmes dels escrits polítics i el Torras i Bages, roca vivent de la tradició, del qual depèn l'estil i el llenguatge. Hi ha també la influència de Chesterton, l'autor més admirat pels intel·lectuals eclesiàstics de l'època, i la de Berdiaeff, més marginal i gairebé només a tall d'Il·lustració antimarxista. Finalment, una darrera influència —i potser més que d'influència caldria parlar d'afinitat, que Cardó descobrí a Friburg— és la de la filosofia de l'*Humanisme integral* de Maritain i de l'eclesiologia de Journet, amb llur renovació dinàmica i posada al dia del neotomisme de Lleó XIII: Com diu molt bé Sugranyes, "trobada dissortadament massa tardana perquè aquest llibre pogués beneficiar-se'n. Escrit uns anys més

tard, sota aquest nou guiatge i quan el món s'aviava cap als temps actuals, en plena postguerra, l'Església cap al Concili Vaticà II, moltes pàgines d'aquest llibre haurien adquirit un dring més modern i per a nosaltres més familiar”.

I caldria també analitzar els articles publicats a *La Cruz*, a partir de l'any 1910, i en *La Paraula Cristiana*, a *El Matí* i, des de mitjans 1932 fins a la Guerra Civil, a *La Veu de Catalunya*. Val a dir que la incidència del pensament de Cardó es féu més insistent en aparèixer *La Publicitat* catalanitzada, on de dia en dia anaven prenent protagonisme personatges com ara Joan Crexells, Tomàs Garcés, Carles Rahola, Josep Pla, Josep M. López-Picó, Jaume Bofill i Mates i Josep M. de Sagarra. De sobte aparegué un tal R. Vespella, que signava un article titulat “Els impacients”, el 27 d'agost de 1922: era el pseudònim del Dr. Cardó, que iniciava una col·laboració que duraria fins a finals d'any.

No seria just de no incloure, en aquest assaig de síntesi del seu pensament teològic, un dels aspectes més corprenedors de l'ànima del Dr. Cardó, el seu profund humanisme. En aquest aspecte, cal assenyalar el seu treball com a traductor de les llengües clàssiques, un treball que feia convençut que el gust grecollatí era un dels factors decisius que podien donar al català modern la dignitat i la noblesa d'una llengua literària i sàvia. Durant trenta-cinc anys (1924-1958) treballà en la Fundació Bernat Metge, instituída per Francesc Cambó, traduint Sèneca, i treballà també en la Fundació Bíblica de Catalunya, sobretot en la traducció dels salms.

Val a dir que, en tot moment, Cardó negava que hi pogués haver oposició entre humanisme i catolicisme; segons ell, l'oposició seria més aviat entre humanisme i anticatolicisme. En qualsevol cas, com escriu Miquel i Macaya, Cardó és un humanista cristià perquè abassega el que és diví i el que és humà; serví el primer amb una llengua que manejava mestriolament, i serví l'humà de manera igual, però sollevat d'influència divina. El sacerdot predominava; l'ànima religiosa, l'exponent més fort d'aquest humanisme, arribava al punt més alt.

Ara seria l'hora de subratllar la característica més fonda i àmplia del Dr. Cardó: la seva dimensió lírica, una dimensió que s'anirà construint i que culminarà en la seva experiència de l'exili. No em sento capaç de fer-ho. La preocupació estètica, molt forta, serà una conseqüència del seu humanisme d'arrel terenciana —*homo sum: humani nihil a me alienum puto*—, una preocupació que el seguirà sempre. Com una exigència de la capacitat de perfecció de l'humà; sense aquesta preocupació no hauria escrit el llibre *Doctrina estètica del Dr. Torras i Bages*, de bon començament.

L'exili fou per a Cardó la prova de foc d'on sortí enarborat com el gran profeta dels nostres temps. Fou, com hem vist, el temps de la seva gran producció poètica; fou també el temps de gestació d'un llibre, per a ell, dolorosament mític: *Histoire spirituelle des Espagnes*. La memòria del cardenal Vidal i Barraquer i la fidelitat que li tributà el sostingueren a l'hora de tirar endavant aquell llibre, retingut a contracor seu des de feia temps. Finalment sortí al carrer el 1947 encapçalat amb aquesta dedicatòria: “A la santa memòria del Cardenal Vidal i Barraquer, Arquebisbe de Tarragona, Primat de les Espanyes. Mort en l'exili per haver amat la justícia i per haver odiat la iniquitat”.

Fou també l'època en què la seva ànima de poeta s'expressà millor, com ho testimonia *El càntic nou*, un llibre que deixa enrere *El diàleg interior*, escrit l'any 1930, per bé que en la seva segona edició, de l'any 1955, en el nou pròleg, hi afegirà el tema de la lluita permanent entre “un jo habitat per Déu, tot ell rutilant de la gran presència sentida” i “un jo habitat per ell mateix, tot ell afligit de la gran misèria avesada”.

Deixa també enrere *Emmanuel*, un estudi sobre Jesucrist, on s'identifica amb els corrents cristològics de l'època absolutament antimodernistes —el tema també apareix en *El diàleg interior* i en altres articles de l'autor—; el llibre l'acaba a Barcelona, ja havent retornat, en la consolidació final d'un pensament i amor sempre renovats a l'Evangeli i a l'Església —“L'Església és la presència perpètua del Crist reencarnat entre els homes”—. L'Església de Carles Cardó és ara l'Església “experimentada” durant els difícils anys de la preguerra i l'Església “adolorida” durant els anys quaranta, l'Església presidida pel misteri de l'encarnació, una Església que, d'una banda, conserva i realitza en la història en pla unitari salvífic de Déu —i aquí cal esmentar l'aproximació al concepte agustinà de la “Ciutat de Déu”—, però de l'altra assegura la correcta separació de l'espiritual i el temporal, sense arribar a les clarificacions del Vaticà II. Una Església finalment vinculada a les realitats terrenals que resumeix la seva tasca vivificadora a partir de la categoria teològica de la “il·luminació des de l'Evangeli”.

Queda enrere la sensació que Cardó tenia, els anys trenta, d'una situació social que considerava molt negativa i la seva enyorança de l'Edat Mitjana i la seva fidelitat, un xic servil, al tomisme teològic i polític. El seu pensament continua fidel al cercle espiritual de Balmes i de Torras i Bages. No oblidem que, quantitativament, les referències a aquests dos autors són les més freqüents en *Les dues tradicions*. Quant al contingut, Balmes és constantment esmentat com l'apòstol de la pau, de la convivència social i de la llibertat cívica, enmig de l'època tempestuosa de les guerres carlines; el prelat vigatà, el Patriarca, com ell l'anomena, és reverit com la roca vivent de la tradició. Fins i tot l'estil i el llenguatge d'aquest llibre en porten la marca. Certs valors que ací són sempre considerats negatius, com la concepció de l'Estat unitari i liberal, una noció abstracta de la “revolució”, per a nosaltres avui totalment fora de lloc, o el terme de “sectes” aplicat a partits o a moviments autènticament revolucionaris, són d'arrel torrasiana.

Finalment, Cardó tornà a Catalunya. Alguna vegada, fent confiança al bisbe de Barcelona, el Dr. Modrego, viatjà fins a Prada de Conflent, on retrobava la Catalunya enyorada. Tímidament traspassà la frontera fins a Puig d'Olena, després a Vic i Barcelona, el Nadal de 1953. El 1954 s'instal·là definitivament a Barcelona, vençuts tots els temors, però ja amb un cos abatut per la malaltia.

Pels carrers de Valls, quan hi tornà per hostatjar-se a casa de l'amic Joan Selva, caminava cohibit i mentalment assetjat pel pressentiment que era objecte de malèvols intencions fomentades contra ell, entre d'altres, pel llibre de José M. Fontana, *Los catalanes en la guerra de España*, publicat a Madrid l'any 1951. En els

cercles clericals a Barcelona, se li escapava de tant en tant un consell amb regust d'aquell altre del cardenal Vidal: "No us poseu en política...".

Físicament, però, venia cansat, el rostre meditatiu com sempre, per bé que turmentat d'energia i de tenacitat, i als ulls el reflex d'un adoloriment. Tornà amb l'ànima arborada, el cor eixamplat i, en l'esperit, un cant de retrobament. El Dr. Cardó llanguia, sostenia una lluita interior permanent, perdia aquella combativitat que el caracteritzava. La seva ploma, que havia estat una espasa resplendent ensems que una pregària, semblava sucada en tinters d'amarguesa. Déu la guiava, a Déu la consagrava, l'acció tustant debades a la porta del clos on ell, entre oracions, conreava la poesia en la solitud que tant li abellia. I era en la poesia on s'esplaiaven la seva ànima, el seu cor i el seu esperit, cal el Dr. Cardó era, a més d'un lluitador i d'un teòleg, un poeta com un temple; i la poesia el va salvar!

"Nosaltres mateixos serem un poema etern i diví, una joia per sempre": "L'home és immens i immortal, però només la nit li revela aquesta immensitat i aquesta immortalitat", escrivia al pròleg de *La nit transparent*. Totes les meditacions del Dr. Cardó —morals, polítiques, socials o pròpiament religioses— se situen al bell mig de la "nit transparent". La nit il·luminadora que ens allibera de la il·lusió d'una llum immediata i ens fa veure llums remotes; la nit que és l'hora de Déu. Nit dels sentits, nit de la tribulació, nit de l'ànima en cerca de Déu, la nit de la mort que esquinça finalment el misteri, en una actualitat immortal: "l'hora de la mort, la que sembla la més amarga de totes, ha d'ésser la més dolça per al qui ha sabut inscriure la seva vida en el regne de la immortalitat".

La densitat humana i religiosa d'aquest home serà captada i preuada sobretot després de la seva mort. Gràcies a Joan Salas, l'editorial Ariel publicà un bon recull de les seves obres, fruit d'una acurada selecció d'articles i assaigs, textos publicats en la major part abans de 1936, i que fins aleshores romanien esparsos en diaris i revistes.

Callaré dient-me en Tu, que reculls el teu cel i l'inclines
per dir-me el nom secret que sols ton Silenci pot dur;
llavors tindrè l'alè pur de dir les paraules divines
dins l'ampla solitud plena de Tu.

Amb gest sublim obrí la porta del seu alliberament de la vida terrenal per anar a tustar la de l'Eternitat, amb espines al cor i recances per la tasca que deixava a mig fer, bé que amb un càntic vibrant als llavis per a infiltrar l'esperança als qui corren el perill de defallir, per a reanimar els ja defallits i per a enardir els qui no han defallit mai.

El 24 de març de 1958 al Guinardó, acompanyat de la seva germana Rosalia i de la neboda Candelària, obrí els ulls a la Llum d'una nit per a ell ja sempre Transparent.